

УДК 338.2

Поляков П. А.

Вінницький національний технічний університет

ПОКАЗНИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розкрито особливості індикаторного та ресурсно-функціонального підходів до оцінювання економічної безпеки виробничої системи. Визначено етапи проведення оцінювання рівня економічної безпеки машинобудівного підприємства. Наведено сукупність показників оцінки фінансово-економічної безпеки господарюючого суб'єкта. Охарактеризовано головні наукові підходи та методи оцінки економічної безпеки вітчизняних промислових підприємств.

Ключові слова: машинобудівні підприємства, економічна безпека, оцінка фінансово-економічної безпеки, економічні параметри (індикатори) оцінки.

Постановка проблеми. Сучасні умови конкурентної боротьби на ринку вимагають від промислових підприємств забезпечення економічної безпеки. Економічна безпека підприємств машинобудівної галузі є запорукою зростання основних економічних параметрів країни. У нинішніх умовах функціонування перед управлінським персоналом постає складне завдання – пошук інструментарію забезпечення економічної безпеки, визначення її рівня на основі відповідних показників та їх оцінювання. Економічна безпека промислових підприємств є важливим компонентом національної безпеки, що надзвичайно актуально за нинішніх складних умов функціонування господарюючих суб'єктів.

Зважаючи на те, що економічна безпека машинобудівного підприємства залежить від низки зовнішніх та внутрішніх елементів впливу, критерії оцінювання в умовах посилення глобалізаційних процесів повинні формуватися на основі цих чинників. Зокрема, управлінським персоналом аналізуються фінансові, кадрові, інформаційні, технологічні параметри забезпечення рівня економічної безпеки, а також вплив зовнішнього середовища на фінансово-господарську діяльність виробничої системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань забезпечення безпеки підприємств промисловості, засад проведення оцінювання економічної безпеки з урахуванням стану та умов функціонування машинобудівних підприємств займалися чимало вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких: Л.І. Абалкін, Б.В. Андрушків, О.В. Ареф'єва, О.В. Бойко, М.І. Башинська, Ю.М. Бартишевська, Т.Г. Васильців, С.М. Ілляшенко, С.Г. Міщенко, Р.А. Руденський, А.Г. Темченко, А.М. Турило, Н.В. Штамбург, В.І. Франчук, О.М. Чернега та ін. У сучасному економічному середовищі господарювання підприємств машинобудівної галузі вимагають змістовніших досліджень питання щодо оцінювання та визначення економічних параметрів рівня економічної безпеки для прийняття менеджерами підприємств ефективних управлінських рішень.

Мета статті полягає у дослідженні підходів до оцінювання рівня економічної безпеки та відповідних критеріїв упорядкування придатних показників за нинішніх умов функціонування підприємств машинобудівної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна безпека машинобудівного підприємства характеризується сукупністю якісних і кількісних показників. Рівень економічної безпеки машинобудівного підприємства – це оцінка

стану використання корпоративних ресурсів за критеріями рівня економічної безпеки машинобудівного підприємства. Рівень економічної безпеки машинобудівного підприємства базується на тому, наскільки ефективно службам окремого підприємства вдається запобігти загрозам й усунути збитки від негативних впливів на різні аспекти економічної безпеки. Джерелами таких негативних впливів можуть бути усвідомлені чи неусвідомлені дії людей, організацій, у тому числі органів державної влади, міжнародних чи підприємств-конкурентів, а також збігу об'єктивних обставин, наприклад: стан фінансової кон'юнктури як на ринках певного підприємства, так і на міжнародних ринках, наукові відкриття і технологічні розробки, форс-мажорні обставини тощо [1, с. 428].

Як зазначають автори О.В. Бойко, М.І. Башинська, О.З. Редька, розвиток машинобудування під дією різних чинників відбувається не прогнозовано, не за планами і програмами, що формуються урядами з урахуванням потреб у промисловій продукції й вимог глобалізації світової економіки. Він супроводжується накопиченням проблем, які негативно впливають на розвиток і загальний стан машинобудівних корпорацій. Ситуація погіршується зі зменшенням проміжків часу між світовими кризами, які негативно впливають на стан національної економіки України й на види економічної діяльності. Незважаючи на негативні тенденції, які спостерігаються в промисловості й у машинобудуванні, існує впевненість, що вони можуть бути змінені на позитивні. Потребує подальших досліджень формування системи індикаторів економічної безпеки на мікрорівні, вдосконалення механізмів, стратегій управління економічною безпекою [2, с. 35].

Загалом економічна безпека підприємства є складною категорією, що характеризує здатність створеної на підприємстві системи протистояти дестабілізуючій дії внутрішніх і зовнішніх чинників для забезпечення ефективного використання ресурсів (капіталу, персоналу, інформації, технології, техніки тощо), наявних ринкових можливостей (рівня конкурентоспроможності), а також виконання інших статутних завдань у поточному періоді та на перспективу [3, с. 206].

Якісні підходи базуються на показниках, перелік і методика визначення яких здійснюється експертом – фахівцем, що залучається для оцінки економічної безпеки. Кількісні підходи (статистичні, аналітичні, фінансові методи) базуються на розрахунку показників на основі інформації з фінансової звітності підприємства, тому їхні недоліки зумовлені статичністю даних звітності. Одно-

часне застосування кількісних і якісних показників нейтралізує недоліки окремо взятих підходів, що зумовлює більш об'єктивні результати оцінки економічної безпеки підприємства. Результати оцінки на основі якісних параметрів залежать від професійних якостей та досвіду роботи експерта.

За відсутності або недостатньої сформованості дієвої управлінської системи, а також нерозуміння питань забезпечення економічної безпеки, ігнорування рекомендацій відповідних фахівців керівництво підприємства перетворюється на чинник загрози безпеці суб'єкта господарювання. Управління безпекою підприємства є самостійним завданням і об'єктом діяльності спеціалізованих фахівців.

Суттєві помилки у прийнятті управлінських рішень під час забезпечення необхідного рівня економічної безпеки, що можуть бути виявлені у процесі оцінювання, такі: неефективність оцінки факторів зовнішніх та внутрішніх загроз; відсутність концепції організації системи економічної безпеки; недостатність фінансування і неналежна взаємодія з особою охороною; надання керівниками повноважень із забезпечення безпеки спеціалізованим фахівцям і відсторонення від вирішення завдань.

Отже, особистісні якості управлінського персоналу можуть сприяти як підвищенню рівня економічної безпеки, так і знижувати його. Наприклад, управлінці авторитарного типу, які ігнорують думки фахівців під час прийняття рішень із ключових питань діяльності підприємства, перетворюються на суттєвий чинник загроз безпеці суб'єкта господарювання. Загрозу безпеці підприємства становлять такі типові особистісні якості управлінців, як авантюризм, необов'язковість, підвищена схильність до ризику, відсутність сформованих принципів і переконань, нещирість тощо [4, с. 89].

Науково-методичним підходам, які базуються на оцінці окремих складників економічної безпеки підприємств, притаманні такі недоліки: не вистачає обґрунтування групи показників, що характеризують стан вибраних складників; не розроблена єдина градаційна шкала для оцінки значимості вибраних складників для рівня економічної безпеки; не обґрунтована єдина система критеріальних коефіцієнтів для складників економічної безпеки; присутній суб'єктивізм під час розрахунку вагових коефіцієнтів; відсутність якісних показників оцінки складників економічної безпеки або складність визначення їх впливу. За високої плинності кадрів важко оцінити рівень відданості працівників, а тому можуть генеруватися ризики кадрового складника, рівень довіри до підприємства з боку його партнерів та контрагентів, безпосередньо пов'язаний із прибутковістю, дотриманням договірних умов, іміджем тощо; ланцюгова послідовність оцінки рівня економічної безпеки є не досконалою і має складності під час практичного використання; громіздкість практичного розрахунку, що пояснюється широким спектром складників економічної безпеки [5, с. 6–7].

Існує значна кількість методичних підходів до оцінки економічної безпеки підприємства, основні серед них: індикаторний підхід, ресурсно-функціональний, економіко-математичні методи оцінки, оцінювання шляхом використання показника економічної дієвості, інвестиційний підхід оцінки економічної безпеки, теоретико-ігрові та програмно-цільові методи оцінки рівня економічної безпеки, використання сценаріїв тощо.

Для визначення низки критеріїв оцінювання стану економічної безпеки визначають групи суб'єктів зовнішнього та внутрішнього середовища, від гармонізації інтересів яких залежить захищеність економічних інтересів підприємства. Групи суб'єктів зовнішнього середовища – це, перш за все, головні контрагенти підприємства: постачальники, споживачі, акціонери, органи державного управління. Виділення груп суб'єктів внутрішнього середовища відбувається з урахуванням основних видів ресурсів підприємства. Як інструмент оцінки міри гармонізації інтересів між різними групами суб'єктів зовнішнього та внутрішнього середовища можна використати метод аналізу ієрархій, який ґрунтується на попарному порівнянні інтересів різних груп суб'єктів зовнішнього й внутрішнього середовища між собою та розрахунку середньоквадратичного відхилення, яке вказує на максимально можливе коливання досліджуваного параметра від його середнього очікуваного значення. Пріоритетність інтересів певної групи суб'єктів визначається шляхом інтерв'ювання респондентів різних груп за реєстром питань стосовно площини середовища, в якому вони діють. На основі отриманих даних складається карта виявлення гармонізації (взаємоузгодження) інтересів груп суб'єктів внутрішнього та зовнішнього середовища. При цьому величина відхилення й узгодженість інтересів знаходяться в обернено пропорційній залежності: чим більша величина відхилення, тим менше узгоджені інтереси, і навпаки.

Економічна безпека підприємства з позицій динаміки може бути визначена як безперервний процес: діагностики й оцінки її функціональних складників і критеріїв; попередження, захисту від та протидії негативним впливам за допомогою стабілізаційних заходів; формування банку стратегій прийняття оптимальних рішень для створення конкурентних переваг і забезпечення сталого розвитку суб'єкта господарювання на всіх етапах його життєвого та операційного циклів.

Підґрунтям формування оптимальної моделі системи економічної безпеки підприємства є моделювання – метод теоретичного та практичного опосередкованого пізнання, який дає можливість відтворити за допомогою моделі (відповідно до наукових завдань) ті чи інші істотні властивості складного об'єкта, що досліджується, взаємозв'язки і відносини між його елементами. Моделювання дає змогу розкрити системний характер забезпечення економічної безпеки [6, с. 42; 7].

Індикаторний підхід передбачає оцінку рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання за допомогою системи так званих індикаторів. Індикатори розглядаються як порогові значення кількісних та якісних показників, які характеризують різні аспекти фінансово-господарського стану підприємства. Більшість авторів виділяє три основні групи індикаторів: техніко-технологічні індикатори, що характеризують виробничий потенціал підприємства; індикатори фінансового стану, що визначають платоспроможність, фінансову стійкість, рентабельність діяльності підприємства; соціальні індикатори, які відображають вікову та кваліфікаційну структуру персоналу. Зазвичай значення індикаторів устанавлюють на рівні: середньогалузевих значень указаних показників; показників, що характеризують діяльність підприємств, які займають лідируюче положення в галузі; нормативних значень показників від-

повідно до законодавчих документів; ідеальних значень показників, яких необхідно досягнути згідно зі стратегією розвитку підприємства, та ін.

Залежно від того, яку базу буде покладено в основу розрахунку граничних (еталонних) значень індикаторів, суттєво відрізнятиметься й їхній розмір. Та незалежно від того, які показники буде вибрано як еталонні, для оцінки стану економічної безпеки підприємства необхідно фактично досягнуті показники діяльності порівняти із цим еталоном. Істотність виявлених при цьому відхилень і вкаже на стан економічної безпеки. Таким чином, за індикаторного підходу економічна безпека підприємства характеризується низкою показників (індикаторів), досягнення яких є запорукою його ефективного функціонування та забезпечення високого потенціалу розвитку в майбутньому. Разом із тим розпорошеність цих показників значно утруднює процес прийняття рішення щодо оцінки стану економічної безпеки.

Ресурсно-функціональний підхід передбачає для визначення рівня економічної безпеки підприємства здійснювати оцінку стану використання корпоративних ресурсів. Відповідно до ресурсно-функціонального підходу, найефективніше використання корпоративних ресурсів досягається шляхом упередження внутрішніх та зовнішніх загроз негативного впливу на економічну безпеку підприємства в розрізі її основних функціональних складників.

Для оцінки рівня економічної безпеки в розрізі окремих функціональних складників визначають питомі (часткові) функціональні критерії, які розраховують як відношення сукупного упередженого збитку (отриманої вигоди) за окремим складником економічної безпеки підприємства до суми витрат, пов'язаних із реалізацією заходів щодо упередження збитків від впливу негативних явищ та вартості понесеного збитку, який не вдалося упередити [8, с. 49–52].

Аналіз методичного забезпечення оцінювання рівня економічної безпеки підприємств продемонстрував велику кількість наявних доробок вітчизняних та зарубіжних учених щодо формування комплексу моделей, підходів, методів та безпосередньо методології її оцінки. Проте представлені методи характеризуються такими недоліками: не враховують одночасно внутрішніх та зовнішніх загроз діяльності підприємства; недостатньо повно висвітлюють процедури відбору найбільш значущих показників безпеки; питання формування нормованої комплексної оцінки рівня економічної безпеки, діагностики загроз; не прогнозують імовірність настання загроз та рівня життєздатності підприємства; стосуються оцінки рівня безпеки розрізнено на різних рівнях ієрархії управління та не враховують галузевої специфіки діяльності підприємств, що, своєю чергою, не дає змоги об'єктивно оцінити запас фінансової міцності, що є вкрай важливим для успішної фінансової діяльності підприємств у сучасних умовах [9, с. 33].

Ресурсно-функціональний підхід виходить із необхідності забезпечення основних функціональних цілей економічної безпеки. До цих цілей можна віднести: забезпечення високої ефективності діяльності підприємства, його фінансової стійкості та незалежності; забезпечення технологічної незалежності підприємства та досягнення високої конкурентної спроможності його технологічного потенціалу; забезпечення високої ефек-

тивності діяльності менеджменту на всіх рівнях управління підприємством; високий рівень кваліфікації персоналу підприємства та його інтелектуального потенціалу; забезпечення безпеки персоналу підприємства його капіталу, майна та комерційних інтересів [10, с. 58].

На початковому етапі проведення оцінки рівня економічної безпеки промислового підприємства слід виокремити відповідні суб'єкти та об'єкти оцінки, сукупність завдань, з якою метою проводиться оцінювання, основоположні критерії із формуванням системи індикаторних показників. На базі виокремлених для оцінки показників має бути сформований інтегральний показник оцінювання рівня економічної безпеки машинобудівного підприємства. Важливим у цьому питанні є призначення фахівців, які будуть задіяні у даних процесах на підприємстві, з конкретизацією їх завдань. Процес аналізу фінансово-господарської діяльності, визначення динаміки, тенденції розвитку, відхилень за певний період відіграють велику роль в оцінці економічної безпеки. Зібрані інформаційні дані необхідні для оцінювання кожного складника економічної безпеки підприємства та порівняння з вибраним еталонним значенням. Слід наголосити на значенні прогнозування рівня економічної безпеки господарюючого суб'єкта. Найголовнішим є те, що дані оцінки економічної безпеки є базою для визначення проблематичних найсуттєвіших аспектів господарювання та забезпечення належного рівня економічної безпеки, плану дій як у поточній, так і в стратегічній перспективі, прийняття рішень щодо впровадження заходів зниження рівня загроз під впливом складних ринкових умов функціонування.

Висновки. Отже, для здійснення оцінки рівня економічної безпеки підприємства та виокремлення низки критеріїв оцінювання велике значення мають узагальнення та опрацювання необхідних інформаційних даних. На нашу думку, підприємствам машинобудівної галузі під час оцінювання рівня економічної безпеки слід акцентувати увагу на індикаторному та ресурсно-функціональному підходах. При цьому важливим завданням управлінського персоналу є виокремлення системи індикаторів та їх нормативних значень, особливо тих, які визначають фінансову стійкість суб'єкта та рівень його платоспроможності. Так звані порогові значення сукупності вибраних індикаторів оцінки економічної безпеки базуються не тільки на виокремлених нормативах, а й на значеннях економічних параметрів підприємств-конкурентів, планових показниках розвитку підприємства, середньогалузевих нормах тощо. Тобто після вибору системи індикаторних показників оцінки рівня економічної безпеки машинобудівного підприємства, на нашу думку, для кожного з них повинен бути сформований прогнозний (найбільш ефективний для розвитку підприємства показник) для подальшого порівняння з фактично отриманими даними, визначення відхилень, пошуку причини виникнення відхилень та прийняття відповідних заходів відповідальними менеджерами підприємства. У процесі побудови алгоритму проведення оцінювання рівня економічної та фінансової безпеки підприємства слід брати до уваги специфіку його діяльності та вплив зовнішніх чинників оточення підприємства, інтеграційні процеси та сформовану систему потенційних загроз для окремого підприємства.

Список використаних джерел:

1. Штамбург Н.В. Особливості економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі. Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. 2012. № 1(2). С. 425–432. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmef_2012_1\(2\)_61](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmef_2012_1(2)_61).
2. Факторний аналіз індикаторів економічної безпеки машинобудівного комплексу країни / О.В. Бойко, М.І. Башинська, О.З. Редька. Економіка: реалії часу. 2016. № 3(25). С. 30–37.
3. Логутова Т.Г., Нагаєвський Д.І. Економічна безпека підприємства: сутність, завдання та методи забезпечення. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2011. Т. 2. С. 204–207.
4. Варічева Р.В. Методичні підходи до оцінки якості економічної безпеки підприємства: облікове забезпечення. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2016. № 3(1). С. 88–93.
5. Гудзь О.Є., Сотниченко В.М. Наукові підходи до оцінки рівня економічної безпеки телекомунікаційних підприємств. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2016. № 3. С. 5–10.
6. Колісниченко П.Т. Науково-методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 16. С. 38–44.
7. Кавун С.В. Концептуальная модель системы экономической безопасности предприятия. Економіка розвитку. 2007. № 3. С. 97–101.
8. Гнилицька Л.В. Аналіз методологічних підходів до оцінки стану та рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. Вип. 2. С. 46–57.
9. Дяченко К.С. Методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємств будівельної галузі. Технологический аудит и резервы производства. 2015. № 4(5). С. 31–36. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tatrv_2015_4\(5\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tatrv_2015_4(5)_7).
10. Чернега О.М. Критерії та показники фінансово-економічної безпеки підприємства. Науково-методичні аспекти забезпечення економічної безпеки: монографія; за заг. ред. док. екон. наук, проф. І.О. Кузнецової. Одеса: Атлант, 2013. С. 56–61.

Поляков П. А.

Винницкий национальный технический университет

ПОКАЗАТЕЛИ И КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ МАШИНОСТРОЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Резюме

Раскрыты особенности индикаторного и ресурсно-функционального подходов к оценке экономической безопасности производственной системы. Определены этапы проведения оценки уровня экономической безопасности машиностроительного предприятия. Приведена совокупность показателей оценки финансово-экономической безопасности хозяйствующего субъекта. Охарактеризованы главные научные подходы и методы оценки экономической безопасности отечественных промышленных предприятий.

Ключевые слова: машиностроительные предприятия, экономическая безопасность, оценка финансово-экономической безопасности, экономические параметры (индикаторы) оценки.

Polyakov P. A.

Vinnitsia National Technical University

INDICATORS AND CRITERIA OF EVALUATION OF ECONOMIC SECURITY OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES IN GLOBALIZATION CONDITIONS

Summary

The features of the indicator and resource-functional approach to assessing the economic safety of the production system are revealed. The author defines the stages of evaluation of the level of economic safety of the machine-building enterprise. The set of indicators of evaluation of financial and economic security of the economic entity is presented. The main scientific approaches and methods of assessing the economic security of domestic industrial enterprises are described.

Key words: machine-building enterprises, economic safety, assessment of financial and economic security, economic parameters (indicators) of estimation.